

پویایی های جنسیتی در اربعین

زهرا داورپناه

محدثه کامیار

azz.davar@gmail.com

چکیده:

پیاپی روی اربعین بزرگترین گردهمایی شیعیان جهان و قابل مقایسه با حج در میان مسلمین است. اربعین، میدانی برای تعامل، برخوردها و مقایسه هایی میان عناصر هویتی مختلف شیعیان است. یکی از وجوه تفاوت بحث های مرتبط با جنسیت است و پویایی های جنسیتی (Gender dynamics) موضوعی قابل مطالعه در عرصه های مختلف اجتماعی است. موارد قابل مطالعه در مقاله حاضر عبارت است از: تحول نگاه جنسیتی در رابطه با زیارت اربعین درون خود فرهنگ ایرانی، تجربه زیسته امرجنسیتی در نسبت با دیگری عراقی و گذر از جنسیت و تعالی به افق فراجنسیت. به نظر می رسد علی رغم توجه ها و تاثیرات جدی جنسیت به عنوان یکی از ابعاد انسان، در اربعین به عنوان رخدادی انسانی - اجتماعی، بسیاری از زائران از تجربیات و ساحات مقیدکننده و تعینات ملیتی و فرهنگی و جنسیتی بالاتر می روند. مراسم اربعین مانند طواف در حج است که محبت و عطفوت جدا از جنسیت و فردیت، انسان ها را در سطح انسانی و در واقع فراانسانی به یکدیگر پیوند میدهد و این امکان را فراهم می کند که کثرت های جنسیتی به وحدت اصیل انسانی بازگردد.

واژگان کلیدی: پویایی جنسیتی، اربعین، وحدت، زنان، اتوانوگرافی

Gender Dynamics in Arbaeen

hanapravaD arhaZ

raymaK hedathkoM

Abstract:

Arbaeen walk is the largest gathering of Shiites in the world and comparable to Hajj among Muslims. Arbaeen is a field for interaction, encounters and comparisons between different identity elements of Shiites. One of the aspects of the difference is the discussion related to

gender dynamics, which is examined in this article in three dimensions: The evolution of gender within Iranian culture, the lived experience of gender in relation to others, and the transition from gender to transcendence. Despite the attentions and serious effects of gender as one of the human dimensions, in Arbaeen as a human-social event, many pilgrims rise above the binding experiences and spheres and determinations of nationality, culture and gender. Arbaeen ceremonies are like circumambulation in Hajj, that love and affection, apart from gender and individuality, connects people on a human level and in fact trans-human. In fact, gender pluralities return to the original human unity.

Keywords: Arbaeen, unity, Autoethnography, women, gender dynamics

ديناميكيات النوع الاجتماعي في الأربعين

زهرا داوريناه

محدثه كاميار

ملخص البحث

مشية الأربعين هي أكبر تجمع للشيعة في العالم وتشبه الحج بين المسلمين. تعتبر الأربعين ساحة للتفاعل واللقاءات والمقارنات بين عناصر الهوية المختلفة للشيعة. أحد جوانب الاختلاف هو النقاش المتعلق بديناميكيات النوع الاجتماعي (الجندر)، والذي يتم فحصه في هذا المقال من خلال ثلاثة أبعاد: تطور النوع الاجتماعي داخل الثقافة الإيرانية، والتجربة المعاشة للنوع الاجتماعي في العلاقة مع الآخرين، والانتقال من النوع الاجتماعي إلى التعالي. رغم الاهتمامات والتأثيرات الجادة للنوع الاجتماعي كأحد الأبعاد الإنسانية، إلا أنه في الأربعين كحدث إنساني-اجتماعي، يرتفع العديد من الحجاج فوق التجارب والمجالات والتحديدات الملزمة للجنسية والثقافة والنوع الاجتماعي. طقوس الأربعين تشبه الطواف في الحج، حيث أن الحب والعاطفة، بغض النظر عن النوع الاجتماعي والفردية، تربط الناس على المستوى الإنساني بل وحتى ما فوق

الإنساني. في الواقع، تعيد تعدديات النوع الاجتماعي إلى الوحدة الإنسانية الأصلية.

الكلمات المفتاحية: الأربعين، الوحدة، الاثنوغرافيا الذاتية، النساء، ديناميكيات النوع الاجتماعي.

مقدمه:

پياده روی ايام اربعين در عراق امروز ، بزرگترین رویداد شیعی جهان است. در واقع این مراسم از سال ۲۰۱۴ به بعد به بزرگترین پیاده‌روی و گردهمایی عمومی سالانه در جهان تبدیل شده است (ویکی پدیا) است. علی رغم اینکه حضور برخی از پیروان سایر ادیان و اهل سنت هم در آن قابل مشاهده است، هم چنان می توان آن را بزرگترین گردهمایی شیعیان جهان دانست. این گردهم آیی نه آیینی ساده، بلکه ترکیبی پیچیده و چند لایه است که با گذر از قرنها سنت عراقی، به روزگار کنونی و تلاقی قدرتهای رسانه ای رسیده است و حالا با پیوستن بیش از پیش شیعیان جهان بدل به محل تلاقی فرهنگ های عرب و غیر عرب شده است (پویافر ۱۴۰۰: ۱۲). در مقاله کنونی ناظر به مولفه جنسیت می کوشیم برخی از مباحث حول این متغیر را در بستر رویداد اربعین بررسی کنیم.

کلمات sex و gender جزء کلید واژه های مهم و پرکاربرد در مباحث زنان هستند. جنس و جنسیت و تشابه لفظی این دو لغت منجر به بکارگیری اشتباه این واژگان در گفت و گوهای معمول می شود. این در حالی ست که این واژگان در نزد کارشناسان حوزه جنسیت از معنای کاملاً متفاوتی برخوردارند. واژه sex در فرهنگ فارسی به جنبه زیست شناختی انسان (آریان پور، ۱۳۱۵: ۱۳۷۷) و واژه ی gender به سطح و تعریف فرهنگ جنسیت، زنانگی و مردانگی (آریان پور، ۱۳۱۵: ۵۹۰) اشاره می کند. استفانی گرت (Stephanie Garrett) معتقد است از نظر جامعه شناسان تفاوت مهمی میان

جنس و جنسیت وجود دارد. واژه جنس به تفاوت های جسمی زن و مرد اطلاق می شود اما واژه جنسیت به ویژگی های شخصیتی و روانی که جامعه در ایجاد آن نقش دارد دلالت دارد. در دهه های گذشته در مورد تفاوت های جنسیتی و جنسی نظرات متعددی بیان شده است. سیمون دوبوار (Simone de Beauvoir) در «جنس دوم» بیان می کند زن حاصل نیروهای اقتصادی و اجتماعی است. او ویژگی هایی که زنان را با آن می شناسند، برساختی (constructed) می داند و می گوید زن از مادر اینگونه زاده نمی شود بلکه این ویژگی هایی است که جامعه به او می دهد. برخی مانند هلن فیشر (Helen Fisher) این دیدگاه که زن و مرد از نظر بیولوژیکی کاملاً متفاوت هستند را حاصل پژوهش های مردانه می دانند و هم نظران او نیز معتقدند که مردان با این پیش زمینه که زن و مرد کاملاً از نظر بیولوژیکی متفاوتند؛ به پژوهش می پردازند (گرت، ۱۳۸۰: ۲۱).

با این وجود امروزه برخی دستاوردهای علمی نشان می دهد زن و مرد از ابتدای زندگی با یکدیگر متفاوت هستند و جریان های الکتریکی در مغز انسان وجود دارد که رفتارهای فرد را هدایت می کند و این جریان ها در زن و مرد متفاوت است. در میان اندیشمندان حوزه زنان بعضی کسانی که تفاوت جنسی میان زن و مرد را پذیرفته اند ملاک قرار دادن این تفاوت ها برای پذیرش نقش ها و مسئولیت های مختلف را نمی پذیرند و تفاوت های جنسیتی را نتیجه فرهنگ مرد سالاری دانسته و به دنبال تساوی نقش ها برای زنان و مردان هستند. دکتر بادانتر جنسیت زنانه و مردانه را غیرواقعی می داند و آن را حاصل عوامل فرهنگی و اقتصادی و اجتماعی می داند. وی بیان می کند درست است که ترکیب دو کروموزم اولین شرط بودن فردی به عنوان مرد است، اما معین و مشخص کننده ویژگی های او نیست (همان). پس جنسیت در ادبیات معاصر به عنوان معادل واژه gender استفاده می شود و در واقع بخشی از یک پارادایم مفصل درباب جنسیت است. بر بستر این آراء است که

سخن از حقوق اقلیتهای جنسی و ظهور جنسیت‌های متنوع جدید علاوه دو جنس زن و مرد و حتی پدیده‌های نسبتاً قدیمی تراجنسیتی (transsexual) موجه می‌شود. بدیهی است در مقاله حاضر، مراد از جنسیت تنها دلالت بر وجه فرهنگی و اجتماعی این پدیده انسانی است. صرف وجود تمایزهای میان نقش‌های جنسیتی و فرهنگ جنسیتی میان جوامع مختلف، نشانگر این واقعیت است که بخشی از نظام جنسیت در جامعه و به مثابه امری فرهنگی، ساخته می‌شود. در عین حال می‌توان با استناد به شباهتهای میان این نظام‌ها به اصیل بودن و به نوعی "ذات‌مندی" (essentialism) وجوهی از تفاوتهای دو جنس استدلال کرد. این ذات‌گرایی به معنای نفی بعد اجتماعی جنسیت نیست و در عین حال قول به بعد اجتماعی و انسان‌ساز ضرورتاً منجر به پذیرش نظریه آشفتگی جنسیت – آن چنان که فی‌المثل در آرای جودیت باتلر (Judith Butler) و برخی دیگر از نظریه پردازان پسامدرن مشاهده می‌شود- نخواهد شد. به این ترتیب در نظر نگارندگان، می‌توان سخن از نظم جنسی و اصالت تفاوت دو جنس گفت و بدین ترتیب تمایزات جنسی دینی را تصدیق کرد و در عین حال هر آنچه به جنسیت، منتسب می‌شود لزوماً صحیح، دینی، مطابق واقع و غیرقابل تشکیک نیست؛ زیرا متأثر از فرهنگ انسانی و فضایل و رذایل آن است. لذا در عین دوری از آشفتگی نظری درباره جنسیت می‌توان و باید نگرش انتقادی و اصلاحی داشت. مقایسه دو نظام جنسیتی ایرانی و عراقی بر محمل مراسم اربعین با این مبادی نظری ممکن می‌شود.

هم‌چنین در این مقاله سخن از پویایی‌های جنسیتی خواهیم گفت. پویایی‌های جنسیتی به روابط و تعاملات میان دو جنس اشاره دارد که در بستر جامعه و متأثر از مولفه‌های مختلفی چون قدرت است. (EIGE, ۲۰۱۶) پویایی‌های جنسیتی در نظام جنسیتی رخ می‌دهند و گاه هنجارهای موجود را به چالش می‌کشند و گاه موجب ثبات و بقای آنها می‌شوند. نظام و فرهنگ جنسیتی ایران و عراق، در عین بهره‌بردن از مشترکات اسلامی و شیعی،

واجد تفاوت هایی هستند. این تفاوت ها هم در زنانگی و مردانگی چنان که در آدمیان واقعی دیده می شود و هم در آنچه مطلوب یا نامطلوب برای زنان یا مردان تلقی می شود و هم در ارتباطات هم جنسان و ناهم جنسان وجود دارد. مجموعه این امور آن است که نظام جنسیتی خوانده می شود. از آنجا که مقاله حاضر سعی می کند هم به ارزیابی های زنان و مردان ایرانی از نظامات جنسیتی ایرانی و عراقی تقرب یابد و هم وجهی ارزش مدارانه را مدنظر قرار دهد، بر پویایی های جنسیتی متمرکز خواهیم شد. مراد نظام جنسیتی، هرچند مرکب از ارزش ها و هنجارهای حول جنسیت است ولی این نظام کمابیش در جامعه بدل به "هست و امر مورد عادت" می شود. اما در لحظه به چالش کشیده شدن این نظام است که انسان، این نظام را مورد بازاندیشی قرار می دهد و به خوب و بد آن می اندیشد. اربعین هم از حیث سفر بودن، هم از حیث خاص بودگی رویداد، بستری برای مواجهه و مقایسه دو نظام جنسیتی ایرانی و عراقی و ظهور اندیشه ها و امکان های نو در اذهان زائران به مثابه سوژه آگاه است. به این ترتیب پویایی های جنسیتی نوتری در تصادم این دو نظام رخ می دهد که شاید در خلوت یک نظام جنسیتی امکان وقوع ندارند.

پیشینه تحقیق:

پژوهش درباره اربعین تاریخی طولانی دارد. این پژوهشها با بررسی ابعاد تاریخی اربعین و پرسش از حضور یا عدم حضور اهل بیت در آن روز در کربلا آغاز می شوند. کتاب "تحقیق درباره اول اربعین حضرت سیدالشهدا" (قاضی طباطبایی، ۱۳۹۳ق) از این زمره است. بخش دیگری از آثار قدیمی حول محور آداب زیارت اربعین و مفاهیم درون دینی در خصوص آن است. تقریباً از حدود دهه هشتاد و با موج پیوستن زائران ایرانی شاهد افزایش پژوهش های علمی و جامعه شناسانه به معنای جدید آن هستیم (پویافر، ۱۴۰۰: ۳۶).

پژوهش های مرتبط با بعد جنسیتی تعداد کمتر ولی محتوای قابل توجهی دارند. میثم

فرخی و زینب انگوتی در تحقیق با عنوان «دلایل حضور و مشارکت زنان ایرانی در پیاده‌روی اربعین» (درسال ۱۳۹۸) تعدادی از مهم ترین مضامینی را که زنان به عنوان دلایل شرکت در آیین اربعین اظهار داشته اند، دسته بندی و معرفی میکنند.

دکتر محمدتقی کرمی در پژوهش فهم تجربه پیاده روی زنان ایرانی در اربعین (۱۳۹۹، کرمی) گفتگوهای نیمه ساختاریافته با ۲۵ زن را مورد تحلیل مضمونی قرار داد و به این نتیجه رسید که زن ایرانی ذیل پنج مضمون ملال روزمره و رهایی از دلزدگی‌های زندگی مدرن، لذت رنج مقدس و خودخواسته، حافظه‌ی تاریخی جنگ و سیالیت معنای بدن، از سوژگی زنانه در تاریخ تاگذر از ابژگی روزمره و اشراق معنوی زائر و تغییر رفتار از خودخواهانه و عاداتی به دگرخواهانه، در فرایند سوژگی زنانه به بازاندیشی درباره خود می‌پردازد و به مثابه سوژه ای فعال خود را باز می‌آفریند. لیلا ثنی و معصومه شهرپاری در پژوهش «بررسی فقهی حضور بانوان در راهپیمایی اربعین» (۱۳۹۹) با تقسیم ادله فقهی به سه دسته، مخالف حضور زنان، جواز حضور و رجحان نهایتاً حضور زنان از منظر فقهی را راجح می‌داند. ایشان در پژوهش دیگری با عنوان «چالش‌ها و راهکارهای حضور زنان در راهپیمایی اربعین» (۱۳۹۹) به بررسی موانع و مشکلات زنان جهت حضور در مراسم اربعین پرداخته و این مشکلات را ذیل سه دسته «چالش‌های مدیریتی»، «چالش‌های فرهنگی» و «چالش‌های زیرساختی» و نهایتاً تحت مقوله اصلی «عدم آمادگی زیرساخت‌ها در حضور حداکثری بانوان» برمی‌شمرد. هم چنین لیلا ثنی و همکاران نیز در واکاوی روایت زنان از آثار فردی، اجتماعی و بین‌المللی اجتماع زنان در اربعین حسینی (۱۴۰۰) با بررسی تجربه ۱۲ زن زائر به اثرات مشارکت زنان پرداخته و نهایتاً حضور زنان در این مراسم را ضرورت تلقی می‌کنند.

هم چنین اخیراً کتابی با عنوان «جای پای زینب: پدیدارشناسی پیاده روی زنان ایرانی در اربعین» توسط دکتر محمدتقی کرمی قهی به چاپ رسیده است که نسخه تکمیل و غنی شده پژوهش مورد اشاره در بالا است. (۱۴۰۲)

سوالات تحقیق:

حول محور رویداد اربعین چه پویایی های جنسیتی درون جامعه ایرانی میان دو جنس یا میان دو جنس از ملیت های ایرانی و عراقی قابل ملاحظه است؟

ارزیابی زنان و مردان ایرانی از نظامات جنسیتی ایران و عراق چیست؟

چه کلیشه های جنسیتی راجع به مناسبات جنسیتی در عراق در نظر زائران ایرانی وجود دارد؟

مولفه جنسیت تا چه حد در تجربه زیسته زائران تاثیر دارد؟

هدف تحقیق:

هدف این تحقیق، بررسی پویایی های جنسیتی به معنای تعامل های میان دو جنس از ملیت واحد ایرانی و از دو ملیت عراقی و ایرانی در بستر رویداد اربعین است. یکی از مباحث مهم در این حوزه مطالعاتی، چالش ها و تحولات در نظام های جنسیتی به واسطه مولفه های مختلف اجتماعی است.

زیرا سفر و در اینجا مشخصا زیارت اربعین منجر به درآمیختگی حداکثری زندگی بسیاری از زائران از جمله زائران ایرانی و میزبانان عراقی در روزهای متمادی مراسم است. یکی از تبعات این رخداد به چالش کشیده شدن پیش فرضهای برخی زائران است و چه بسا به این پرسش بیانجامد که کدام نظام جنسیتی خوب تر، درست تر یا عادلانه تر است؟ در اینجا است که زمینه ای برای مطالعه تحولات و ثبات در این نظام ها و نیز فهم بهتر نظام های جنسیتی متنوع فراهم می شود.

بیان مسئله:

چنان که گذشت نظامات جنسیتی یکی از ابعاد حیات پیچیده انسانی و فرهنگ های مختلف است. این بعد با تقویت مطالعات درباره جنسیت هرروز بیش از پیش مورد

پرسش و بازاندیشی قرار می گیرد. گذشته از این اتفاق متاخر، از دیرباز سفرها و برخورد با فرهنگ های دیگر محمل پرسش از نظام ها و ارزش های اجتماعی خودی می شده اند و ظهور این پدیده و به اصطلاح "شوک فرهنگی" در سفرنامه های متعدد قابل مشاهده است.

در سفر اربعین نیز به سبب تفاوت ها و اشتراکات دو فرهنگ عراقی و ایرانی، امکان مقایسه ارزشها و هنجارهای حاکم بر دو جنس، روابط جنسیتی (Gender relation) (روابط میان دو جنس به طور عام و نه روابط جنسی به معنای اخص) و پویایی های جنسیتی فراهم می آید. از سویی اشتراکات اسلامی و شیعی و همسایگی دو کشور منجر به شباهت های متعدد و شاید تاحدی "انتظار شباهت" می شود و از سوی دیگر تفاوت زمینه ایرانی و عربی، اختلافات فراوانی ایجاد می کند. کلیشه های جنسیتی زائران و میزبانان نیز به این مجموعه افزوده می شود و یکی از مباحث داغ قبل، حین و بعد از راهپیمایی اربعین، مباحث حول جنسیت است. از تحذیر زنان ایرانی نسبت به سفر تا تشویق آنان، از احساس وظیفه زنان ایرانی نسبت به نجات و آگاهی زنان عراقی در رابطه با حقوق و وضعیت خود تا احساس حسرت یا درک بهره مندی های ایشان در بافت سنت و نهایتا رسیدن به همدلی و همراهی و حتی گذر از تعارض ها و تضادها به آرامش و رضایت را در مقاله حاضر بررسی خواهیم کرد.

روش تحقیق:

در نگارش این مقاله علاوه بر روش کتابخانه ای و اسنادی، از روش "خودمردم نگاری" نیز بهره جسته ایم. روش خود مردم نگاری یا اتو اتنوگرافی (AUTO ETHNOGRAPHY)، از روش های کیفی در پژوهش است که بیشتر در شاخه های انسان شناسی و ارتباطات و مردم شناسی از آن استفاده شده است.

پژوهش خودمردم نگاری بیشتر در قالب اول شخص و یا مکالمه و گفت و شنود نگارش می یابد و برای نوشته های معمولی، طنز، یادداشت شخصی، استعاره و صحبت های مردم عادی بیش از نوشته های علمی ارزش قائل است، زیرا توصیف بهتری از زندگی ارائه می دهد (علینیان، ۱۴۰۱: ۲۱). این روش، ظرفیت زیادی برای بررسی و تحلیل فرهنگ، انسان و تجربه هایش و جامعه دارد و امکان تولید علم را با توجه به تحلیل محقق از محیط مورد نظر فراهم می کند. یکی از منابع در اتوانوگرافی تجربه خود محقق است. زیرا حقیقت در پژوهش، ترکیبی از واقعیت هایی است که ذهن انسان و تجربه زیسته و احوال او ارائه می دهد. بعضی صاحب نظران معتقدند بهتر است از روش هایی بیشتر استفاده شود که تجربه زیسته فرد در آن محور باشد که اتوانوگرافی یکی از این موارد است. خودمردم نگاری فقط با تجربه های محقق محدود می شود (فاضلی، ۱۳۹۲: ۴۳۱). به نظر می رسد مهمترین کارکرد این روش عمومی ساختن دانش در زمینه علوم انسانی و به اشتراک گذاشتن نتایج برگرفته از تجربه شخصی با تعدادی از مخاطبان است. از نظر چانگ، اتوانوگرافی باید در روش شناسی، مردم نگاری، از منظر تفسیر، فرهنگی، و از حیث محتوا، توسط خود فرد نوشته شده باشد (چانگ، ۲۰۰۸: ۹۸).

این سه ویژگی اتوانوگرافی را از انواع دیگر مردم نگاری ها متمایز می سازد. در این معنا، اصطلاح «اتوانوگرافی» مانند مردم نگاری به فرایند و محصول اشاره میکند. در واقع اتوانوگرافی تنها در پی تمرکز بر خود نیست؛ بلکه به دنبال فهم جامعه و فرهنگ غیر از خود توسط خود است. اتوانوگرافان از تجارب شخصی خود به منزله ی داده های اولیه استفاده می کنند و برای روایتها و ادراکات ارزش قائلند (حیدری، ۱۳۹۲: ۳۱).

به این ترتیب علاوه بر داده های کتابخانه ای و روش اسنادی، تجربه نگارندگان از سفرهای اربعین در طول تقریباً ده سال گذشته به عنوان داده، مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است. این تجربه ها چنان که تشریح خواهد شد شامل مقاومت جامعه در مقابل سفر زنان، از جمله نگارندگان، به کربلا و تلاش در جهت متقاعد ساختن اطرافیان، گفتگوهای پیشینی و حین و بعد سفر، نصایح و تذکرات جنسیتی تا تجارب چندباره این سفر، گفتگوها و تاملات بیشتر در مشاهده و گفتگو با جامعه عراقی است. اولین سطح از مسائل تجربه شده حول این محور، به لحاظ زمانی، مقاومت مردان و جامعه ایرانی در برابر سفر زنان ایرانی با استناد به ناامنی و شلوغی جمعیت بود، مانعی که یک سال سفر اینجانب (داورپناه) را به تاخیر انداخت. این تجربه بسیاری از زنان ایرانی بود که به زیارت اربعین علاقمند شده بودند.

چالش جنسیتی:

با سقوط حزب بعث در سال ۱۳۸۱/۲۰۰۳ پیاده روی اربعین از نو احیا شد. در سالهای اخیر، تحولات سیاسی در عراق، آزادی مذهبی شیعیان، رفع محدودیت برای حضور شیعیان دیگر کشورها، افزایش امکانات از جمله بهبود سیستمهای حمل و نقل و پویشهای مردمی با استفاده از رسانه های جدید، در کنار اقدامات گسترده دولت های ایران و عراق در جهت تسهیل سفر زائران، باعث توسعه بیشتر سفر اربعین شده است. [۱ تاجایی که در سالهای ۲۰۱۴ و ۲۰۱۵، تعداد زائران تا ۲۲ میلیون نفر گزارش شده است. (ویکی پدیا)

هرچند در قدیم نیز سفر اربعین در میان علما و طبقات مذهبی معدودی رواج داشت، با رواج و معروفیت آن، تعداد بیشتری از مردان مذهبی از طبقات مختلف به سفر عتبات می رفتند و چنین بازتابی می شد که این سفر برای زنان از حیث دشواری، امنیت و امکانات، مناسب نیست.

از سویی دیگر در روایات شیعی تاکید زیادی به زیارت اباعبدالله الحسین شده است که زیارت اربعین در میان این روایات از جایگاه ویژه ای برخوردار است. مثلاً این روایت که ام سعید نقل می کند «در محضر امام صادق (علیه السلام) بودم و کسی را به دنبال مرکب فرستادم که مرا به زیارت شهدای احد برساند. امام صادق (علیه السلام) فرمودند: چه چیز مانع تو برای زیارت حسین (علیه السلام) بود آن هم در حالی که می خواهی به زیارت شهدا در مدینه بروی؟ در همین هنگام کنیز من آمد در حالیکه اسب را هم آورده بود. امام فرمودند: از شما اهالی عراق متعجبم که راهی دور را برای زیارت شهدای احد طی می کنید اما از زیارت سیدالشهدا بازمانده اید. پاسخ دادم: من زنی تنها هستم. ایشان فرمودند: مانعی ندارد و در ادامه فرمودند زیارت امام حسین (علیه السلام) بر هر زن و مردی واجب است» (حر عاملی، ۱۹۹۱).

با گذشت زمان و افزایش پوشش های رسانه ای، مشاهده می شد که بخش عظیمی از زائران عراقی، زنان هستند و کم کم زنان ایرانی بیشتری هم راهی این سفر شدند. این روند تدریجی و افزایش شدید علاقه زنان به مشارکت در سفر، منجر به مباحثه ای در جمع های مذهبی شد که آیا اساساً درست است که در مراسم اربعین، زنان هم حضور داشته باشند یا خیر؟ پاسخ پرسامد مردان و نگاه علمای مشهور و رسانه ای این بود که بهتر است زنان به سفر اربعین نروند. برای مثال در سال ۱۳۹۴ حجه الاسلام پناهیان در همایش آیت الایمان که با حضور فعالین فرهنگی اربعین و در سازمان حج و زیارت برگزار شد گفت: «البته زیاد توصیه نمی شود آقایان خانواده ها را برای پیاده روی اربعین بیاورند. حضور خانمها در پیاده روی اربعین در اولویت نیست؛ ازدحام هست، اذیت می شوند. مگر اینکه به شدت بتوانند مراقبت کنند. ولی هر چه بیشتر این سفر اربعین بتواند با حضور بیشتر مردان باشد بهتر است، اگر چه خانمها هم دل دارند و احساس وظیفه می کنند و حضورشان هم خیلی از اوقات مفید است، ولی اگر کنترل نشود، به طور طبیعی که غلبه حضور خانمها در مجالس معنوی بالاتر است، دوباره این غلبه در آنجا هم اتفاق خواهد افتاد. خانمها فراغت بیشتری هم دارند، و اگر کاروانها

اولویت را به حضور آقایان ندهند، ممکن است اکثراً خانمها شرکت کنند و این از جهات مختلف به مصلحت نیست.»

با گذر زمان و افزایش گزارشات زنان از حضور خود در زیارت اربعین و افزایش مطالبه در زنان جامانده و در آخر شاید اهمیت وجه نمادین این مراسم، رویکردهای مذهبی - انقلابی متمایل به پذیرش و بعدها تشویق حضور زنان شدند. این روند چنان تغییر کرد که حتی به این نقطه رسید که اتفاقاً راهپیمایی اربعین با یاد زنان اهل بیت است که این مسیر را طی کرده اند و زنان بر مردان در این زمینه ارجحیت دارند. از جمله در سال ۱۳۹۸ خبرگزاری فارس گفتگویی منحصر در همین موضوع با خانم طاهره همیز (سخنران مذهبی) برگزار می کند و جوانب مختلف این موضوع مورد بحث قرار می گیرد. خانم همیز در این گفتگو می گوید: «مردان نباید زنان را به بهانه عدم امنیت از شرکت در پیاده روی اربعین حذف کنند؛ چراکه زنان با صلابت دینی و قدرت عفت می توانند در تمامی ارکان جامعه اسلامی حضور پررنگ داشته باشند. حضرت زهرا (علیها السلام) در حمایت از امیرمومنان امام علی (علیه السلام) حضور اجتماعی بسیار پررنگ و سنگینی داشتند همچنین حضرت زینب (علیها السلام) در واقعه عاشورا حضور پرشور، اجتماعی و تهاجمی با دشمنان دارند و با تیغ بران کلام خود یزید را رسوای عالم می کنند. بنابراین اینکه بگوییم زنان در تبعیت از حضرت زهرا (علیها السلام) و حضرت زینب (علیها السلام) در اربعین حضور نداشته باشند این بیشتر یک تحریف است. باید همه تلاش کنند که با خانواده حضور پیدا کنند و فضا را برای حضور خانواده ها تلطیف کنند. بله شاید این سفر و این مسیر مقداری صبر و تحمل لازم داشته باشد اما به این فکر کنیم که جایگاه خانواده ما از خانواده امام حسین (علیه السلام) بالاتر نیست و اهل بیت امام نیز سختی و مشقت های فراوانی در این مسیر متحمل شدند. آنها ۲۰ شبانه روز در بیابان های کوفه تا شام پیاده رفتند. بنابراین زنان ما به یاد حضرت زینب (علیها السلام) حتما باید در این اجتماع بزرگ دینی حضور داشته باشند.» ۱۵/۷/۱۳۹۸ فارس نیوز.

در پژوهش "واکاوی روایت زنان" نیز مصاحبه شونده ها، یکی از مهمترین دلایل خود

برای زیارت اربعین را همزاد پنداری و همراهی عملی با خانواده سیدالشهدا نقل کرده اند. یکی از این بانوان می گوید: «آنچه هر ساله مرا به این سفر می کشاند درک احساس مصیبت زدگی و خستگی عمه سادات حضرت زینب است که البته شرایط ما قابل قیاس نیست اما همین که مقداری از این سختی را درک می کنم احساس می کنم توانستم احساس و حمایت عملی خودم را به ان حضرت اعلام کنم.» (ثمنی و همکاران، ۱۴۰۰: ص ۲۵).

در مواردی که صحبت از اختلاط ناشی از شلوغی مطرح می شود نیز دیگر پاسخ، این نیست که باید از اصل سفر پرهیز کرد. بلکه صرفا به زنان گفته می شود از حضور در نقاط ازدحام پرهیزند ولی اصل راهپیمایی را مشارکت داشته باشند. برای مثال خانمی از استاد طاهرزاده می پرسد:

«سلام استاد عزیز؛ شما حضور خانمها در اربعین را توصیه می کنید بنده پارسال به لطف خدا رفتم ولی تو کربلا به قدری ازدحام و شلوغی بود که مرتب تنه می خوردیم و خیلی ناراحت و معذب بودیم و احساس می کردیم کار خداپسندانه ای نیست و چون شاغل بودیم فرصت نداشتیم بمانیم تا خلوت بشود، آیا با این اوضاع و برخورد با نامحرم شما توصیه می فرمایید بنده امسال برم؟

پاسخ ایشان این است: «چرا وارد شلوغی ها شدید؟! پس از طی مسافتی طولانی از همان دور که حرم مولا را مشاهده می کردید، سلامی می دادید و برمی گشتید. داستان معاشقه و دلدادگی خود را شکل می دادید. برمی گشتید و بر خلاف میل خود، دل خود را می گنیدید و اشک ریزان از محبوب خود جدا می شدید. ولی دل خود را دلی که فرسنگ ها به شوق دیدار محبوبتان در محضر او آورده بودید، جا می گذاشتید و برمی گشتید. آن امام عزیز جز این از ما نمی خواهد که ما عهد خود را به هر شکل و شمایلی در نسبت با مولایمان در میان آوریم. بگذریم که قصه های راههای ورود به عشق حسین «علیه السلام» بیش از این حرف ها است که در کلمه و کلام آید. نه! باید زنان نیز، مردانه و مردان نیز، با اوج عاطفه در حماسه های اربعینی

حاضر شوند. هوایی ام کردید. (ojeparvaz.blog.ir)

هم چنین به تدریج و با افزایش روند دولتی سازی و ایرانی سازی اربعین، در نهادهای حاکمیتی نیز به این موضوع، توجه می شود. از جمله خانم دکتر لاله افتخاری، معاونت بانوان کمیته فرهنگی آموزشی اربعین در بیت رهبری در این زمینه مصاحبه هایی انجام می دهد. (https://www.iscanews.ir). او درباره بعد معنوی و اجتماعی پیاده روی اربعین گفت: «زنها فرهنگ سازان خانواده هستند و مسئولیت تربیت فرزندان را به عهده دارند. شرکت در پیاده روی فرهنگ اربعین که مقاومت، بصیرت و ایثار و شهادت است را نهادینه می کند». ایسکانیوز ۱۴/۸/۱۳۹۶.

در رویکردهای ایجابی به حضور زنان انتظار آن است که زائران زن در اربعین به همانندسازی با زنان عاشورا پردازند و به این ترتیب روحیه مقاومت و صبوری، تحمل رنج سفر با یاد رنج سفر اهل بیت و تداوم ارزشهای دینی است. از این رو کرارا به نقش حضرت زینب در محکومیت طاغوت زمان خود و حفظ یاد و پیام عاشورا در عصر تاریک بنی امیه تاکید می شود (یزدان پناه قره تپه، ۱۳۹۰: ۸۵).

در عین حال چالش جنسیتی امری در گذشته و تمام شده نیست. تردیدها درباره حضور زنان همچنان وجود دارند و به گونه های مختلفی خود را عیان می کنند. ولی این بار دیگر سوال این نیست که آیا با حضور زنان در اربعین موافق هستید؟ بلکه موافقت بدل به امر پیش فرض شده و افراد هم چنان مردد با امید به پاسخ های قبلی، مجددا می پرسند آیا با حضور زنان مخالف هستید؟ برای مثال این پرسش و پاسخ در سال ۱۴۰۱ در سایت استاد پناهیان انعکاس یافته است:

«برخی از مخاطبان عزیز پرسیده اند که آیا استاد پناهیان با حضور خانواده ها در پیاده روی اربعین مخالفند؟ این سؤال را از استاد پناهیان پرسیدیم و ایشان گفتند: به هیچ وجه نظر بنده این نیست که خانواده ها برای اربعین نیابند؛ مقصود این بود که با توجه به گرمای هوا در

ایام اربعین امسال، افرادی که ناتوان هستند و ممکن است دچار گرمزدگی بشوند، نیابند؛ حالا ممکن است این وضعیت در خانم‌ها یا در کودکان بیشتر باشد، هرکسی که می‌داند این ناتوانی در او وجود دارد، نیاید (<http://panahian.ir/post/7452>) «(۳۰ مرداد ۱۴۰۱)

به این ترتیب استاد پناهیان که در گذشته با حضور زنان مخالفت داشتند، با گذشت چند سال صرفاً به شرایط حضور و انتخاب فردی احاله می‌دهند. نکته جالب توجه این است که با گذر زمان حالا به نظر می‌رسد حضور زنان و به طور کلی افراد مذهبی در مراسم اربعین، بدل به یک "باید" جدی شده و افراد در صورت عدم امکان یا عدم تمایل به شرکت، دچار احساس گناه و بیان دلایل و واریسی مجدد آنها می‌شوند. برای مثال این گفتگوها در میان مادران چند فرزندی بسیار به چشم می‌خورد زیرا فشار هنجاری در راستای تشویق و الزام همگان با هر شرایطی در این مراسم است. برای مثال مهتاب ترک بیات، از چهره‌های فعال مذهبی در شبکه‌های اجتماعی می‌نویسد:

«با بچه، اربعین بریم کربلا؟ (به طور میانگین روزی یکبار ازم سوال میشه. دوست و آشنا و غریبه. مجازی و حضوری. اینجا میگم. چون تنها جاییه که هستم که نخوام هزار بار جواب بدم.) نمیدونم! بستگی به هزارتا چیز داره، هزار تا واقعا. اما اگر واقعا می‌خواید برید، توصیه من اینه:... اگر نرفتید بدونید که واجبی قضا نشده! یک سفر مستحب را نرفتید...» (اینستاگرام صفحه شخصی mahtabbayat) نظیر همین مباحث را در گروه‌های مادرانه و سایر گروه‌های مادری مشاهده می‌کنیم.

برخی افراد ناظر به شرایط گرمای بیشتر سال‌های اخیر و برای حفظ کودکان، عدم تمایل یا نگرانی خود را اظهار می‌کنند ولی برخی دیگر معتقدند که اساساً در همین نقاط حساس است که باید خطر را به جان خرید.

به نظر نمی‌رسد نظیر این مباحث، میان مردان در جریان باشد و گویی غالباً ساده‌تر به تصمیم می‌رسند. به رغم وجود این منازعات در سطح نظری، هرساله زنان بیشتر به سفر

اربعین می روند و در نحوه سلوک خود، بیشتر انعکاس ابعاد متنوع خود، از فرهنگ و قومیت و طبقه و روحیات شخصی، هستند تا آن که حضوری یک دست و مشابه داشته باشند. به این ترتیب گزارشات غیررسمی از رفتارهای شایست و ناشایست زنانه بخشی طبیعی از هر گردهمایی انسانی در این بعد متکثر کمّی و کیفی است. با این حال غالباً بیش از رفتارهای مردانه مورد توجه، نقد و بررسی و تجویز و قضاوت قرار می گیرند.

به این ترتیب در رابطه با اصل حضور زنان در سالهای گذشته، چالشی رخ داد و منجر به تغییر ارزش ها و رویه های رایج در این خصوص شد. در ادامه با ورود مولفه های دیگر، امری که در گذشته مذموم و حداقلی لحاظ می شد، بدل به یک الزام دینی و هویتی شده است.

۲- مقایسه و ادراک نظام های جنسیتی

یکی از رهاوردهای هر سفر، مقایسه خود و دیگری و بازاندیشی و خودآگاهی نسبت به نظام های حاکم بر زیست روزمره است. یکی از این نظام ها، نظام جنسیتی درون هر فرهنگ است که با مشاهده و مقایسه انواع دیگر، واضح تر می شود. در سفر اربعین نیز اظهارنظرها و مقایسه های جنسیتی معمولاً بخشی ثابت از تاملات زائران است که برگرفته از مشاهدات شخصی، کلیشه های ایرانی-عربی، گفتگوها و تکرار و تعمیق مشاهدات است.

خاصه آنکه مسافران ایرانی با ورود به خاک عراق و با حضور در مواکب عراقی که جزئی از زیست عراقی و بسیاری از مواقع خانه عراقی هاست، به شکلی فرهنگ عراقی را تجربه می کنند که در سایر سفرها جز با تلاش بسیار محقق نمی شود. توضیح آنکه معمولاً در سفرها، مسافران تا حدی جدا از زیست بومیان و اهالی یک سرزمین هستند. محلهای اقامت، بازدیدها و مجموعه شرایط سفرهای عادی چنان است که بیشتر به "نگاه توریستی" منجر می شوند. ولی زیارت اربعین

سفری به عمق زیست و فرهنگ عراقی نیز هست، مگر آن که فرد تصمیم بگیرد صرفاً در هتل اقامت کند و عامدانه این سطح تماس را بکاهد. در غیر این صورت اربعین چنان که طبقات متوسط و پایین جامعه ایرانی تجربه می کنند، مملو از آشنزادایی متأثر از ارتباط فراوان با زیست فرهنگی کشور میزبان است.

یکی از اقسام این برخوردها، تعامل زنان ایرانی شهری طبقه متوسط با فرهنگ عراقی است. برخی زنان که معمولاً تاحدی تحصیلکرده، گاهی با تجربه اشتغال، نسبتاً دارای حق انتخاب در امور خانوادگی و شخصی خود هستند، معمولاً در سفرهای آغازین و آغاز سفر، احساس می کنند زنان عراقی از داشته های ایشان به عنوان زن محروم هستند. گاهی این پرسش برای خود ما مطرح می شد که مثلاً چگونه زنان عراقی به ذهنشان نمی رسد که خواسته های خود را مطرح کنند؟ و علی رغم پیشرفت ارتباطات و اطلاع از سبک زندگی های دیگر، چرا در این بافت بسیار سنتی باقی مانده اند؟ برخی زنان ایرانی با نگاه های انتقادی، احساس شفقت و ترحم به زنان عراقی دارند که درگیر وظایف خانگی بیشمار و فرزندان متعدد و در مواردی تعدد زوجات همسرانشان هستند.

گاه حتی زنان ایرانی سعی می کنند اصلاح هایی در وضعیت ایجاد کنند. مثلاً یکی از دغدغه های ما در سفرهای اول برگزاری نماز جماعت در بخش خانمها بود که صرفاً به موکب های مردان اختصاص داشت. برای ما محرومیت زنان از نماز جماعت، پدیده ای خاص اهل سنت به نظر می رسید و با مشاهده آن در میان عراقی ها این نگرش تقویت می شد که عدم برگزاری نماز جماعت به بی توجهی جامعه عراقی به اعمال مذهبی زنان و امری ناعادلانه است، خاصه اینکه نماز جماعت مستلزم هیچ دشواری و هزینه ای نیست. مدتها طول کشید تا ما متوجه شویم خصلت آزادی و اصالت آرامش زائر مستلزم آن است که هیچ

مردی، حتی هنگام نماز به بخش زنان دعوت نشود و یا شاید توفیق روحیه آرامش جویی و راحتی بر نظم بخشی و هماهنگ سازی افراد دلیل این امر باشد.

گاهی با مشاهده اینکه مردان خادم در موبها آشپزی، تمیزکاری و همه امور خدماتی که غالبا زنان انجام می دهند را خود به عهده دارند، تاحدی نگرش ما نسبت به "کم کاری مردان" و "پر مسئولیتی زنان" را بهبود می داد ولی در صورت مهمان شدن در خانه های عراقی ها، شکاف جنسیتی خود را به وضوح عیان می کرد (داورپناه و کامیار).

مردان در خانه ها معمولا به آخرین مرحله خدمت یعنی صرف غذا برای میهمان و بیشتر گفتگو و تعارف مشغول می شدند و همه کارهای دیگر با زن خانه بود. ارزیابی این موقعیت معمولا در زنان کمابیش مدرن تر ایرانی به این شکل است که کشور عراق، متأثر از فرهنگ عربی است و نتوانسته هنوز در این زمینه به روز شود. زنان مذهبی و انقلابی ممکن است این وضعیت را به غلبه فرهنگ اهل سنت در مواجهه با زنان هم نسبت دهند. در هر حال تحلیل ها و مواجهات با این تفاوت جایگاه زنان عراقی با ایرانی، طیفی از تحقیر و تعجب تا شفقت و ترحم را دربرمی گیرد. نکته جالب توجه این است که زنان ایرانی هم چندان در وضعیت مساوات با مردان ایرانی بالاخص در زمینه کارهای خانگی نیستند و شاید منشا واقعی احساس تفاوت، بیشتر ناشی از وسایل تکنولوژیک و کم تر شدن رفت و آمدها در ایران است، و نه مشارکت زیاد مردان ایرانی در امور خانه.

تجربه نگارنده (کامیار) در سال ۹۷ استقرار نزد خانواده ای عراقی بود. ما، دو نفر خانم و یک فرزند کوچک به اتاقی هدایت شدیم و مردان هم به محل دیگر خانه دعوت شدند. زنان مشغول تهیه غذا و پذیرایی از مهمانان بودند و مردان

در کنار مردان ما گفتگو می کردند. زنان چون سعی می کردند به سریعترین و بهترین نحو غذا را تهیه و به مهمانان برسانند، دیگر وقتی برای گفتگو با میهمانان باقی نمی ماند اما مردان تا چند ساعت به گفتگو پرداختند. صبح زود ما از منزل میزبان خارج شدیم در حالی که هیچ از زنان آن خانه نمی دانستیم و درمقابل مردان گروهمان دوستان جدیدی یافته بودند.

با این حال گاه در سایه نگاه های عمیق تر و همدلانه تر، در طول سفر و یا تکرار سفرهای بیشتر زنان ایرانی به مشاهده عناصر مکمل در نظام جنسیتی عراقی نائل می شوند و می توانند نظام وارگی و تعادل آن را دریابند. مثلاً بسیاری از خانم های ایرانی این گزارش را دارند که مردان ۱۰ ایرانی در مقایسه با مردان عراقی، رویکرد کمتر حمایتی دارند. گویی احساس برابری در مرد ایرانی منجر به بی اعتنائی و گاه رقابت می شود، اما مردان عراقی که احتمالاً از موضع بالا به زنان نگاه می کنند، در مواقعی نیز با ارزش های سنتی و حامیانه با زنان برخورد می کنند. برای مثال در ازدحام ها مردان عراقی معمولاً با ایجاد زنجیره انسانی، زنان را در زیارت کمک میکنند ولی مردان ایرانی غالباً معتقدند که اساساً زنها نباید در ازدحام، وارد شوند و اگر چنین کنند باید تبعات آن را بپذیرند. تجربه نگارنده (داورپناه) در بین الحرمین همواره این بوده که معمولاً مردان عراقی برای زنان راه باز می کنند، ولی مردان ایرانی علاوه بر بی توجهی ممکن است ممانعت، تذکر و بازخورد منفی نشان می دهند. مردان عراقی به گونه ای رفتار نمی کنند که گویی زیارت، حق ایشان است ولی مردان ایرانی، تلاش زنان برای زیارت را نوعی بی مبالائی و رفتار نادرست تلقی می کنند.

مشابه همین تجربه و آشنایی زدایی را در گزارش محمدرضا پویافر در کتاب آیین نیکی (۱۴۰۰) مشاهده می کنیم. او می نویسد: «برخلاف تصور بسیاری از ایرانیان، میزان حضور زنان در موكب های عراقی به هیچ وجه کمتر از حضور زنان ایرانی در خدمات مذهبی نیست.» (پویافر، ۱۴۰۰: ۱۳۸). هم چنین وی در ادامه به این نکته می پردازد که در عین

پوشیدگی و اهمیت حجاب نزد زنان عراقی، عکس زنان موسس مواکب مانند مردان در معرض دید است و زنان در فضای عمومی نسبتاً با مردان راحت تر از رویه زنان مذهبی ایرانی است. در عین حال همین زنان اجازه ثبت عکس و مخصوصاً ضبط صدایشان را به گروه تحقیق نمی دادند (پویافر، ۱۴۰۰: ۱۳۸).

این تجربه ها سبب می شود زنان ایرانی به تصویر کامل تری از این امر برسند که در فضای سنت چگونه تعادل برقرار می شد. اگر بخواهیم با تعابیر جدید سخن بگوییم می توانیم از نظریه جنسیت گرایی دوگانه استفاده کنیم. فیسک و گلیک، جنسیت گرایی را به دو گروه تقسیم می کنند: جنسیت گرایی خصمانه که حاوی دیدگاه های منفی نسبت به زنان است و معمولاً با تبعیض جنسی همراه می شود ولی در جنسیت گرایی دوستانه مردان با دیدگاه ها و رفتارهای مثبت خود نسبت به زنان، احساس برتری و تسلط خود نسبت به زنان را حفظ می کنند (هرت، ۱۳۹۹: ۱۴۹).

پس هرچند برداشت اولیه از نظام جنسیتی در عراق ممکن است جنسیت گرایی خصمانه تلقی شود، ولی در حالت های دقیق تر بدل به جنسیت گرایی دوستانه می شود، وضعیتی که در آن هرچند تفاوت موضع زن و مرد جدی است؛ اما این تفاوت یکسره علیه زنان و عاری از محبت و کمک و حفظ منافع زنانه نیست، ولو آنکه این تعدیل در همان قالب سنت انجام شود.

۳- گذر از جنسیت و تعالی به افق فراجنسیت:

سفر زیارتی همواره به عنوان بازتاب و ظهور بیرونی سفری درونی و انفسی و در واقع با هدف رخ دادن آن انجام می شود. به این ترتیب زیارت به مثابه یک تجربه دینی به معنای جست و جوی تجربه ای معنوی و عرفانی است (پویافر، ۱۴۰۰: ۴۲). یکی از تجارب معنوی برخی از زائران، کاهش اهمیت جنسیت در تعاملات و حتی گاه غیبت آن است. البته

هنگامی که سخن از تقلیل اهمیت جنسیت می‌گوییم، ممکن است به دو شکل تعبیر شود. نخست آن که تفاوت‌های جنسیتی نفی شود و بر تشابه انسانها تأکید شود. البته در عین اصل برابری انسان‌ها در ادیان توحیدی، تفاوت‌ها و اوصاف جنسیتی معمولاً در ادیان جایگاه نسبتاً مهم و لوازم و احکامی دارند. به این معنا نمی‌توان سخن از کاهش اهمیت و یا غیبت جنسیت گفت زیرا نزد متدینان رسمی، رعایت احکام خاص جنس خود و مرتبط با جنس دیگر معمولاً مهم و در نظر است.

معنای مدنظر ما این است که بسیاری از زائران در «آن‌های معنوی» از تجربیات و ساحات مقیدکننده و تعینات ملیتی و فرهنگی و جنسیتی فراروی می‌کنند. این استعلا یا فراروی به این معناست که هرچند مقتضیات و احکام جنسیتی حفظ می‌شود، ولی این تمایزها در وحدتی والاتر نه نفی یا حذف، بلکه به معنای "هگلی" آن "رفع" می‌شوند. به تعبیر زائران، معنویت اربعین و روح وحدت بخش "حب الحسین" بسیاری از زائران را از سطح امکانات و شرایط تعین بخش به سمت افق‌های فراجنسیتی و فرا-مرزی تعالی می‌دهد. به این ترتیب تعین جنسیتی فرد و سنجش امور با آن در آگاهی فرد کم‌رنگ‌تر می‌شود و دیگر چندان دل مشغول جنسیت دیگری نیز نیست. این نکته همان است که در تجربه طواف (یا حداقل آرمان طواف) در حج نیز مطرح می‌شود. موقعیتی که در آن برخلاف تأکید همیشگی بر حفظ فاصله از جنس مخالف، این نکته اهمیت چندان ندارد و انتظار می‌رود که زائران درگیر خداوند و امور والا باشند، نه اینکه به جنسیت خود و اقتضائات آن فکر کنند. در اربعین نیز به نظر برخی زائران محبت‌ها و عطوفت‌های معنوی، انسان‌ها را فارغ از جنسیت و فردیت به یکدیگر پیوند می‌زند. گویی به نوعی کثرت‌های متنوع از جمله کثرت و غیریت جنسیتی به وحدت اصیل انسانی بازمی‌گردد و این اتحاد در سایه امام حسین (علیه السلام) خود تجربه‌ای خاص و منحصر به فرد است.

یکی از تعابیر مناسب در این راستا همان است که کرمی "سیالیت معنای بدن زنانه در

تجربه زیارت" می نامد. او به این نکته اشاره می کند که در زندگی روزمره، بی نظمی و حذف فاصله میان بدنه‌های زنانه و مردانه به شدت از سوی زنان رد می شود و هم حس تعرض و ناامنی و هم حس گناه ایجاد می کند. اما در تجربه اربعین، علی رغم رخ داد این امر به کرات به سبب ازدحام و بی نظمی رخ می دهد. ولی این اتفاقات، به تبع تفسیر مکان و زمان اربعین به عنوان امر مقدس به شکلی متفاوت تفسیر می شوند: ازسویی تصور می شود که هیچ دیگری مردانه ای در جستجوی لذت جسمی و جنسی نیست و همه در پی معنویت هستند و از سوی دیگر فهم از بدن زنانه به عنوان امری خصوصی و شخصی در فاصله مناسب از مردان، موقتا تعلیق می شود. (کرمی قهی، ۱۴۰۲، ۸۹-۹۱)

به این ترتیب گذر از کلیشه های جنسیتی در سطح فردی و نیز کلیشه های بین فرهنگی مثل زن عراقی-مرد عراقی در دو سطح آثار خود را نمایش می دهد:

- در سطح عواطف که با رفع غیریتها، افراد احساس نزدیکی به هم می کنند و از عرصه دیگری به عرصه "ما" منتقل می شوند. در این فضا زنان ایرانی، حس ایمن تری نسبت به مردان دیگر از جمله مردان عراقی توصیف می کنند.

- ثر دوم در فضای آگاهی و دانش است که با کنار زدن کلیشه ها، ارزش ها و نکات مغفول در وجود دیگری آشکار می شوند.

تجربه نگارنده (داورپناه) در سفر با فرزند کوچکم، یکی از ظهورات این امر بود. کلیشه ذهنیتی ما فضای مردسالار مردان عراقی و دوری ایشان از فرزندداری است. مشاهدات ما در خانه ها و مواکب نیز چندان برخلاف این نبود. ولی در موقعیتهای مختلفی که کودک شیرخوار من ناآرام و خسته می شد، نه تنها زنان، بلکه بسیاری از مردان عراقی برای سرگرم کردن او داوطلب می شدند. یا مواقعی که در حمل با کالسکه به مشکلی برمی خوردم، معمولا به سرعت زائرانی خودشان را می رساندند و قبل از این که من از کسی درخواست کنم، کمک می کردند. در شلوغی هایی - که البته می کوشیدیم از آنها دوری کنیم- مردان خود را کنار می

کشیدند، راه باز می کردند و اجازه ظهور تراحمات جنسیتی را نمی دادند. این رفتارها باعث می شد که من هم در شناخت خود از مرد عراقی تجدیدنظر کنم و هم به طور کلی آن حس جدایی و پرهیزی که از مردان زائر به عنوان «نامحرم» داشتم، تحت الشعاع احساس پیوند و محبتی حول محور امام حسین (علیه السلام) و ادراک خود در کنار ایشان به مثابه یک خانواده معنوی قرارگیرد. هرچند همواره به زائران توصیه می شود و زائران عموماً متعهد به رعایت احکام شرعی و ملاحظات تعامل میان دو جنس هستند، در عین حال و ضمن رعایت همین حدود است که تجربه فراروی از جنسیت روی می نماید. رفتارهای احترام آمیز موبک داران و خادمان علی رغم وجود نگرش های سنتی و به اصطلاح مردمحور در نسبت با زنان از سویی و تعاملات خواهرانه و مادرانه زنان با مردان، به دور از شوائب جنسیتی در میان هم سفران و در تعاملات مختلف اجتماع بزرگ اربعین، ظهوراتی از کم رنگ شدن پویایی های جنسیتی ذیل تجربه وحدت معنوی است.

نتیجه گیری و پیشنهادات:

از قدیم سفرهای زیارتی جزئی از ادیان بوده و غالباً به معنای تجسم مادی و نمود بیرونی سفر درونی و روحانی تلقی می شده اند. به بیان دیگر سفر در مکان با این امید و آرزو انجام می شود که زائر در درون خود و از من همیشگی اش به من والاتر سفر کند.

سفر اربعین نیز در کنار سایر سفرهای زیارتی و به سبب شرایط متعدد، امروزه اهمیت بیشتری یافته و با پررنگ تر شدن آن، فضا برای مطالعات مختلف فراهم شده است. نگاره حاضر نیز تلاشی جهت تأمل بیشتر بر بعد جنسیتی این زیارت و پویایی های جنسیتی است. در این مقاله ابتدا بر تحولاتی که در جامعه ایرانی نسبت به حضور زنان رخ داده، مروری داشتیم. سپس به لحظه برخورد دو فرهنگ ایرانی و عراقی، کلیشه های جنسیتی و کلیشه شکنی ها پرداختیم. نگارندگان در سایه سفرهای متعدد به این دریافت رسیده اند که هرچند

شواهدی به نفع کلیشه ها وجود دارد، زندگی انسانی همواره سرشار از ترمیم ها و تعدیل های کمتر دیده شده است. به این ترتیب زائران ایرانی، غالبا با پیش فرضی درباب شدت مردسالاری در عراق وارد این سفر می شوند؛ اما مشخصا زنان ایرانی در آزمون تجارب زنانه خود ممکن است به این نتیجه برسند که نظام به اصطلاح مردسالار سنتی نیز صرفا یک سویه و ظالمانه نیست و فضای سنت سرشار از منافع و سازوکارهای ترمیمی در رابطه با زنان است. درسایه این تجارب که ره آورد تغییر موقعیت زندگی رومزه و سفر است، پویایی های جنسیتی معمول به چالش کشیده می شوند و چه بسا به تدریج، تحولاتی را نیز تجربه کنند.

قبل از بیان پیشنهادات ذکر این نکته به جاست که گذشته از معنویت و حقیقت الهی اربعین، بخشی از جذابیت و انعطاف آن مرهون همین شکل فعلی، مردمی و خالصانه و مصفای برگزاری اربعین و مواکب است. هرچند دغدغه اصلاح، بسیار مهم و شایسته است ولی نباید با تمرکز بر «کارآمدی و بهینه سازی حسابگرانه و ظاهری» تغییراتی اعمال کرد که اصالت و صفای عراقی اربعین تحت الشعاع قرار گیرد. این موضوع در بحث تجارب زنان در اربعین نیز ملحوظ است. زنان ایرانی بخشی از لذت و شگفتی هایی که تجربه می کنند مرهون لمس نزدیک زیست عراقی، تنفس در خانه های عراقی و مشاهده زندگی زنان و خانواده های عراقی است که با تجارب کلیشه ای سایر سفرها بسیار متفاوت است. به این ترتیب باید از موضعی متواضعانه و محتاطانه به اصلاحات ممکن اندیشید و محاسبات ظاهری کمی ما را از واقعیت های کیفی غافل نکند. زیرا تغییر پدیده های ریشه دار، کاری ساده ولی بازگرداندن مجدد آنها در صورت پشیمانی ناممکن است. قبل از بیان پیشنهادات ذکر این نکته به جاست که گذشته از معنویت و حقیقت الهی اربعین، بخشی از جذابیت و انعطاف آن مرهون همین شکل فعلی، مردمی و خالصانه و مصفای برگزاری اربعین و مواکب است. هرچند دغدغه اصلاح، بسیار مهم و شایسته است ولی نباید با تمرکز بر «کارآمدی و بهینه سازی حسابگرانه و ظاهری» تغییراتی اعمال کرد که اصالت و صفای عراقی اربعین تحت الشعاع قرار گیرد.

این موضوع در بحث تجارب زنان در اربعین نیز ملحوظ است. زنان ایرانی بخشی از لذت و شگفتی هایی که تجربه می کنند مرهون لمس نزدیک زیست عراقی، تنفس در خانه های عراقی و مشاهده زندگی زنان و خانواده های عراقی است که با تجارب کلیشه ای سایر سفرها بسیار متفاوت است. به این ترتیب باید از موضعی متواضعانه و محتاطانه به اصلاحات ممکن اندیشید و محاسبات ظاهری کمی ما را از واقعیت های کیفی غافل نکند. زیرا تغییر پدیده های ریشه دار، کاری ساده ولی بازگرداندن مجدد آنها در صورت پشیمانی ناممکن است. با تاکید بر نکته فوق چند نکته در راستای بهبود تجربه زنان از زیارت اربعین پیشنهاد می شود: - مشخص شدن مواکب دوستدار کودک یا دوستدار مادر: نظر به برخی مسائل و نیازهای کودکان زیر سه سال می توان بخشی از مواکب که با این شرایط سازگارتراند را به مادران دارای کودک زیر سه سال اختصاص داد یا به ایشان اولویت داد. مسائلی مثل وجود آب گرم، فضای فیزیکی بیشتر، مراقبت از کودکان و امثال آن می تواند به زایر خسته ای که تازه باید به فکر نوباوه خود باشد، آرامش بیشتری دهد.

- وجود فضاهای مهد مانند زیر نظر حرم ها : در حرم ها نیز هم در اوقات معمول و هم اربعین وجود مکان هایی که خدمات مراقبتی کوتاهی در حد فرصت زیارت و عبادت کوتاه به مادران بدهد، بسیار مغتنم است. البته شاید مدیریت این موضوع در زمان اربعین دشوار باشد.

- تسریع در اصلاحات زیرساختی: بیشتر مشکلات و سخت یهای زنان در سفر به عراق، با مردان مشترک است. این سختی های مشترک البته بر زنان بیشتر اثر می گذارد. خرابی راه ها در شرایطی که گزینه ای جز سفر زمینی به شهرهای مقدس عراق وجود ندارد، نبود آب لوله کشی، خرابی های فاضلاب و امثالهم همگی نیازمند صرف هزینه هایی بسیار زیاد و اقداماتی مفصل است. ولی نه تنها به رفاه مردم عراق منجر می شوند، بلکه نقشی مهم و قطعی در ارتقای کیفیت سفر زائران دارد.

– وجود گزینه های رسمی و تحت اشراف حرمهای شریف برای سفر زنان تنها: برخی از بانوان به دلایل مختلف، به تنهایی به زیارت اربعین می آیند و در حمل و نقل های بین شهری خود به اطمینان و آرامش نیاز دارند. اگر وسایل نقلیه ای مانند سرویس های عتبات در مبادی ورود و خروج کشور برای گروه های زنانه یا زنان تمهید شود، مفید خواهد بود.

– چنان که ذکر شد با حفظ ساختارها و فضای بومی این حرکت عظیم و جهانی؛ زیرساختها تقویت شود تا همین موکبها و مردم و روح عراقی خودش به نتیجه مطلوب می رسد.

منابع:

۱. آریان پور کاشانی، منوچهر (۷۷۳۱)؛ فرهنگ پیشرو آریان پور؛ تهران؛ جهان رایانه.
۲. پویافر، محمدرضا (۱۴۰۰)، آیین نیکی: مطالعه جامعه شناختی خیر دینی در آیین
۳. ثمنی، لیلا؛ معصومه شهریار و مهتاب عیدی (۱۴۰۰)؛ «واکاوی روایت زنان از آثار فردی، اجتماعی و بین المللی اجتماع زنان در اربعین حسینی، نشریه علمی زن و فرهنگ، دوره ۱۳، ش ۴۸، تیر ۱۴۰۰، صص ۱-۱۴.
۴. ثمنی، لیلا؛ معصومه شهریار (۱۳۹۹)؛ «بررسی فقهی حضور بانوان در راهپیمایی اربعین»، پژوهش نامه حج و زیارت، شماره ۲، پیاپی ۱۰، پاییز ۱۳۹۹، صص ۷۱-۹۴.
۵. ثمنی، لیلا؛ معصومه شهریار و علی اصغر جعفری ولنی (۱۳۹۹)؛ «چالشها و راهکارهای حضور زنان در راهپیمایی اربعین»، جامعه و فرهنگ و رسانه، انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات، سال ۹، پیاپی ۳۷، زمستان ۱۳۹۹، صص ۱۱-۲۸.
۶. علینقیان، شیما (۱۴۰۱)، خط آبی کمرنگ: روایتی بازاندیشانه از تجربه مادری در ایران مدرن، فرهنگ جاوید، تهران.
۷. فاضلی، نعمت الله (۱۳۹۲)، پشت دریاها شهری است، تهران، انتشارات تیسرا.
۸. فرخی، میثم؛ زینب انگوتی (۱۳۹۸)؛ دلایل حضور و مشارکت زنان ایرانی در پیاده روی اربعین، مطالعات راهبردی بسیج، پیاپی ۸۵، زمستان ۱۳۹۸، صص ۲۹-۵۸.

https://www.farsnews.ir/news/13980715000550/%D8%A7%D8%B5%D9%84-%D9%BE%DB%8C%D8%A7%D8%AF%D9%87%E2%80%8C%D8%B1%D9%88%D-B%8C-%D8%A7%D8%B1%D8%A8%D8%B9%D-B%8C%D9%86-%D8%A8%D8%B1%D8%A7%D-B%8C-%D8%B2%D9%86%D8%A7%D9%86-%D8%A7%D8%B3%D8%AA-%D8%AD%D8%B6%D9%88%D8%B1-%D8%B2%D9%86%D8%A7%D9%86-%D9%88-%DA%A9%D9%88%D8%AF%DA%A9%D8%A7%D9%86-%D8%A8%D9%87-%D8%AA%D8%A8%D8%B9%D-

(B % 8 C % D 8 % A A - % D 8 % A 7 % D 8 % B 2

https://www.iscanews.ir/news/865509/%D8%AF%DA%A ١٧
9%D8%AA%D8%B1-%D9%84%D8%A7%D9%84%D9%87-
%D8%A7%D9%81%D8%AA%D8%AE%D8%A7%D8%
B1%DB%8C-%D8%A7%D8%B1%D8%A8%D8%B9%D-
B % 8 C % D 9 % 8 6 - % D 8 % A E % D 9 % 8 8 % D 8 % A F -
% D 8 % B 1 % D 8 % B 3 % D 8 % A 7 % D 9 % 8 6 % D 9 % 8 7 -
% D 8 % A 7 % D 8 % B 3 % D 8 % A A - % D 9 % 8 8 -
% D 9 % 8 6 % D B % 8 C % D 8 % A 7 % D 8 % B 2 % D B % 8 C -
% D 8 % A 8 % D 9 % 8 7 -
%D8%B1%D8%B3%D8%A7%D9%86%D9%87-%D-
(9 % 8 6 % D 8 % A F % D 8 % A 7 % D 8 % B 1 % D 8 % A F

https://www.ninisite.com/discussion/top-١٨
ic/3187269/%DA%A9%DB%8C%D8%A7-
%D8%A8%D8%A7-%D8%A8%DA%86%D9%87-
%DA%A9%D9%88%DA%86%DB%8C%DA%A9-
%D9%BE%DB%8C%D8%A7%D8%AF%D9%87-
%D8%B1%D9%88%DB%8C-
-%D8%A7%D8%B1%D8%A8%D8%B9%DB%8C%D9%86-%
D 8 % B 1 % D 9 % 8 1 % D 8 % A A % D 9 % 8 6

١٩. اینستاگرام صفحه شخصی (mahtabbayat)

https://eige.europa.eu/publications-resources/ ٢٠١٦, EIGE. ٢.
language_content_entity=en?١٣٢٦/thesaurus/terms

